

90/206

0/13.990

KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**A BLISS-NYELV BEVEZETÉSE,
OKTATÁSÁNAK ÉS ALKALMAZÁSÁNAK EDDIGI
EREDMÉNYEI MAGYARORSZÁGON**

KÁLMÁN ZSÓFIA

Budapest

1989

Kandidátusi értekezés tézisei

A BLISS-NYELV BEVEZETÉSE,
OKTATÁSÁNAK ÉS ALKALMAZÁSÁNAK EDDIGI EREDMÉNYEI MAGYARORSZAGON

KALMAN ZSOFIA

BUDAPEST

1989

I. BEVEZETÉS ÉS CÉLKITÜZÉSEK

E kandidátusi munka többszörösen határterületi témából íródott. Érinti a gyógypedagógia, gyógypedagógiai pszichológia, rehabilitáció, szociálpszichológia, pszicholingvisztika, foniátria határmezsgyéit. Nem rendelhető tisztán egyetlen tudományág tárgykörébe: komplex, mint ahogy komplex azon emberek problémája is, akikért e munkát végeztük.

Mint hogy Magyarországon mindeztidáig nem irányult célzott figyelem a halmozottan sérült, beszédképtelen emberekre, keveset lehet tudni róluk. A jelen értekezésben felvetett egyik hipotézis éppen erre az információhiányra vonatkozik: feltehető, hogy ezen populáció megoldásra váró problémái azért nem jelentkeznek erős társadalmi igényként, mert hallódó emberekről van szó. Valószínűleg többen vannak, mint sejtjük, s valahol az egészség- és az oktatásügy között hányódhatnak. A másik feltételezés az volt, hogy ahhoz, hogy valaki hatékonyan tudjon foglalkozni beszédképtelen növendékkel, a hagyományostól eltérő, új szemlélettel, más pszichés hozzáállással kell rendelkeznie.

Ezen feltételezéseinknek megfelelően, a munka célkitűzései részint arra vonatkoztak, hogy megtudjuk, hányan élnek és hol találhatók országunkban a beszédképtelen emberek; másrészt célul tűztük ki, hogy legyen olyan magyar nyelvű módszer, amely megoldhatja a beszédképtelenek egy részének a kommunikációs korlátozottságból adódó problémáját. Harmadrészt, kíváncsiaknak látszott olyan oktatók kiképzése, akiknek emberi felkészültsége is megfelel a speciális igényekből adódó speciális kívánalmaknak.

Az értekezés, a megadott keretek között, bemutatja az eddig elvégzett munkát és annak eredményeit. Így ismertetem a kommunikációs módszerre való esetleges igény felmérését célzó vizsgálatokat; röviden bemutatom a Bliss-nyelv - e nemzetközi kommunikációs jelképrendszer - magyarországi bevezetése érdekében végzett munkálatokat.

Részletesebben tárgyalom azt az új csoportpszichoterápiás módszert, amelyet - a nemzetközi oktatási programban is új elemként - a Bliss-nyelvet oktatók pszichés felkészítésére dolgoztunk ki. Reményeink szerint, az empátiafejlesztő, célorientált tancsoportban folyó munka eredményeképpen olyan, a beszédképtelen, halmozottan sérült növendékek igényeire érzékenyebben reagáló, tudatosabban odafigyelő oktatók kerülnek ki a Bliss-tanfolyamokról, akiknél a kognitíven elsajátított új tudásanyagot az intenzív sajátélmény adta érzelmi háttér teszi hitelessé és hatékonyabbá. Bár megfelelő longitudinális utánvizsgálatok végzéséhez még nem telt el elég hosszú idő, igyekeztem a kidolgozott csoportmódszer eredményeit, valamint utóhatását felmérni és elemezni.

Ezt követően, a nyommonkövető vizsgálatok eredményeinek bemutatásával, ismertetem a Bliss-nyelv eddigi alkalmazásának tapasztalatait, s a használat körül felmerült problémákat is.

Az interdiszciplinaritást és a téma komplexitását tükrözi az a tény is, hogy a munka természetéből adódóan a kérdések nem egy adott tudományág keretein belül vetődtek fel, hanem többnyire az élet, a napi gyakorlat hozta felszínre azokat.

II. A Z É R T E K E Z É S B E N L E I R T U J E R E D M É N Y E K Ö S S Z E F O G L A L A S A

1./ Az értekezés bemutatja a Magyarországon elsőként bevezetett augmentatív kommunikációs módszer, a Bliss-nyelv meghonosítását. Igazolja, hogy a módszer által ráterelődött a figyelem egy eddig elhanyagolt rehabilitációs terület fejlesztésének szükségességére és hogy a módszer új lehetőségeket teremtett az oktatás-nevelés és a szakmára való felkészítés területén azon kommunikációjukban akadályozott személyek számára, akiket beszédképtelenségük fosztott meg a mindenkit megillető emberi jogok jelentős részétől.

2./ Az értekezés feldolgozza az augmentatív kommunikáció szakirodalmát, amely szinte teljességgel hiányzik a hazai könyvtárakból.

3./ Az értekezésben bemutatott, az augmentatív kommunikációs módszerekre való igény felderítése céljából végzett országos statisztikai felmérés feltárta, hogy az így kapható kb. 6000-es szám (0,06%) a szakirodalom alapján vártak csupán mintegy 1/4-1/6-a. Az értekezés részletesebben taglalja a hazai és a külföldi adatok közti eltérés lehetséges okait, amelyek közt talán első helyen állnak a statisztikai adatgyűjtést nehezítő tényezők. A különbség felhívja a figyelmet a fogyatékosok e súlyosan érintett csoportjának kallódó voltára.

A gyakorlatból jól ismert tény, amely szerint a beszédzavar

súlyossága és az iskolázottság szintje között fordított az arány, számszerűleg is sikerült alátámasztani. Az észlelt erős szignifikancia, a beszéd- és a viselkedészavar közötti szignifikáns összefüggésekkel együtt a kommunikációbeli korlátozottság által okozott pedagógiai-szociálpszichológiai "ördögi körre" hívja fel a figyelmet.

4./ A 3-as pont alatt említett felmérés eredményeinek értékelésekor kitűnt, hogy az apátiás-depressziós viselkedészavart mutató gondozottak aránya igen magas (60,7%). Ezen felismerésnek az oktatási-fejlesztési programok összeállításakor gyakorlati jelentősége van, ugyanis ezek szerint a beszédképtelen beteg esetében mindig számolni kell az oktatást gátló motiválatlansággal, a diagnosztikus lépések során pedig figyelembe kell venni az apátiás-depresszív jelenség teljesítménycsökkentő hatását.

5./ Az értekezés beszámol a magyar nyelvű oktatást lehetővé tévő, mind tartalmában, mind pedig kivitelezésében európai színvonalú, új tananyag, az oktatási segédeszközök és videofilmek létrehozásáról, amelyek elkészítésében jelen értekezés írója szerzőként, ill. szerkesztőként működött közre. Ismertetésre kerülnek a Magyarországon újonnan bevezetett oktatás graduális és posztgraduális szintjei is.

6./ A szerző, Pajor András pszichológussal együttműködve, új módszert dolgozott ki az augmentatív kommunikáció leendő oktatói

csoportmódszerekkel történő, pszichés felkészítésére. Az értekezésben ismertetésre kerül a módszer, amelynek alkalmazása során, a hagyományos tanfolyam rendjét megbontva, csoportülés keretei között nyílik lehetőség a fogyatékossgal, beszédképtelenséggel s a saját segítő szereppel kapcsolatos problémák pszichés feldolgozására. A munka a pszichodráma, a T-groupok és a szabadinterakciós csoportok elemeit ötvöző, empátiafejlesztő, célorientált tánc csoportban folyik. Az ebben a típusú oktatásban a világon először bevezetett csoportmódszer fő eredménye, hogy a kognitív elsajátított tudást intenzív sajátélmény adta érzelmi háttér teszi hitelessé és hatékonnyá. A csoportban eredményesen próbálkoztunk a nálunk mindeztidáig szokatlan "együttképzés" módszerével, amelynek során a beszédképtelen fogyatékosok pedagógusai és hozzátartozói egyenrangú félként, egymás problémáit a személyesség síkján megismerve gyakorolják az együttműködés új formáját.

7./ Az értekezés rámutat arra, hogy az országban szerteszét megjelenő, Bliss-tanfolyamot végzett tanárok, ha nem tanítanak is, új szemléletet visznek magukkal a gyógypedagógiai ellátás színtereire. Megőrzik magukban a csoport adta élményt, és - gyakran környezetük ellenében - igyekeznek kevesebb sablonnal és nagyobb empátiával végezni munkájukat.

A kialakított empátiafejlesztő, célorientált tánc csoport alap gondolata s az alkalmazott technikák nem szakmaspecifikusak, tehát a módszer minden olyan esetben alkalmazható - szakma- vagy szakterületváltás esetén, a pedagógia, gyógyítás,

egyéb segítő foglalkozások stb. területén -, amikor attitűdváltást igénylő, gyors, hatékony átképzésre van szükség.

8./ Az értekezés bemutatja és elemzi a Bliss-nyelv oktatása során, az elmúlt négy év alatt szerzett tapasztalatokat. A tanfolyamokon kiképzett 259 oktató közül, 161 tevékenységéről sikerült adatokat szerezni. Ezek szerint az egészségügyi gyermekotthonokban és a kórházakban tevékenykedő logopédusok munkája a leghatékonyabb, míg az egészségügyi dolgozók oktatási lehetőségei a legcsekélyebbek.

9./ A szerző kimutatta, hogy a Bliss-nyelvre oktatott növendékek 65,6%-nál jelentkező értékelhető javulás az oktatás folyamán, amely a szociális kapcsolatok és a kommunikációs készségek terén bizonyult a legjelentősebbnek. A korosztályok közül a legsikeresebb volt a 31-50 évesek oktatása (100%-os javulás), de igen jónak tűntek a 6-10, ill. a 11-15 évesek (javulás 82%, ill. 72%) évesek eredményei is. A diagnosztikai csoportok szerinti elemzésnél érzékelhetők ugyan a csoportok közötti javulásbeli eltérések, de - a viszonylag kis esetszám miatt - ezek statisztikailag nem szignifikánsak. Hasonlóképpen a jelképtanulás üteme sem mutatott szignifikáns összefüggést sem az életkorral, sem pedig a diagnózissal. A megtanult átlagos jelképszám annál magasabb, minél aktívabb a tudás, azaz minél inkább mód nyílik a mindennapos gyakorlatban történő jelképhasználatra.

10./ Igazolódott, hogy lényegében minden korosztályba és diagnosztikai csoportba tartozó növendék profitált a módszerből. A tapasztalatok szerint a fiatal, perinatalis károsodottnál és az afáziát eredményező, késői életkorban bekövetkezett agyi sérülést elszenvedetteknél várhatók a legjobb eredmények. Ez utóbiáknál jelentősen mérsékelhető a beszéd hirtelen elvesztését követő pszichés megrázkódtatás. A kommunikációs nehézségek Bliss-nyelvvel történő áthidalása - az igen rossz fizikai állapotban lévő, nagyon idős betegek kivételével - minden esetben megkönnyítette a beszéd helyreállítására irányuló logopédiai munkát. Sokirányú fejlődésre számíthatunk a bármely életkorú értelmi fogyatékosoknál is. Az autistáknál a kommunikációs készségek területén nem, de a szociabilitásban várható bizonyos javulás. A szociális kapcsolatok, a kommunikációs készség és az iskolai teljesítmény javulása a sikateknél is bizonyított.

11./ Az értekezés számszerűen taglalja az oktatást gátló tényezőket, mint amilyen a magas nem oktatási és oktatás abbahagyási százalék, valamint az oktatást és a jelképhasználatot nem megfelelően biztosító körülményrendszer. Ezen negatívumok miatt a Bliss-nyelvet sokkal kisebb hatékonysággal oktatják nálunk, mint szerte a világon. Az értekezés felhívja a figyelmet arra, hogy nem elegendő az oktatók részéről valamely új módszer pusztá megtanulása. Annak hatékony működtetéséhez elengedhetetlen a feltételek megteremtése, a gondos szervezés és a befogadó közeg megfelelő előkészítése, kooperációjának megnyerése is.

III. A VÉGZETT MUNKA GYAKORLATI JELENTŐSÉGE ÉS VISSZAHANGJA

1./ A BLISS-NYELV MAGYARORSZAGI BEVEZETÉSÉNEK GYAKORLATI JELENTŐSÉGE

a/ A Bliss-nyelv az első augmentatív kommunikációs módszer, amely Magyarországon szervezetten bevezetésre került. A beszédfejlesztés eszköztárának e gazdagodásával az eddig az igen súlyos beszédzavaruk miatt képezhetetlennek tartott és peremhelyzetbe sodródott fogyatékosok számára, az ország legeldugottabb intézeteiben is lehetőség nyílik a tanulásra, szakmatanulásra és szociális kapcsolataik bővítésére. A bevezetés másik nagy gyakorlati jelentősége, hogy a kórházban ápolat, frissen beszédképtelenné vált, idős betegek számára is megkönnyíthető a legnehezebb időszak. A Bliss-nyelv megadja a lehetőséget az érzelmek és napi szükségletek kifejezésére, elejét véve ezzel a szinte törvényszerűen megjelenő dührohamoknak vagy a kialakuló súlyos depresszióknak. Így már a kórházi osztályon megkezdődhet a komplex rehabilitáció: a gyors kommunikációs sikerélmény következtében a beszédjét veszített ember pszichésen hozzáférhetőbbé válik, s könnyebben előkészíthető lesz a későbbi logopédiai fejlesztő munkára.

A bevezetéssel kapcsolatban sor került egy új, magyar nyelvű, komplex tananyag-csomag kibocsátására, amelynek egy része, a nyilvános és egyetemi könyvtárak révén, nemcsak a gyógypedagógusképzést szolgálja, hanem a határterületeken tanulók

és dolgozók tanulmányaihoz, ill. kutatásaihoz is segítséget nyújthat. A szakanyag tartalmazza a módszer megtanulásához és megtanításához szükséges valamennyi könyvet, szótárt, munkafüzetet, feladatlapot stb., valamint segédeszközt biztosít az oktathatóság megítélésének nehéz diagnosztikai feladataihoz is.

A beszédképtelenek számának, hollétének és helyzetének felkutatására, ill. feltárására végzett országos statisztikai felmérés eredményei részint azonnal hasznosíthatók a gyakorlatban, részint felhívják a figyelmet a jövő feladataira. Gyakorlati konzekvenciái a következők:

- Újabb, célzott, még részletesebb felvilágosító tevékenységgel előkészített, az intézményeken kívül élőket is vizsgálatba vonó felmérés szükséges a magyarországi beszédképtelenek reális számának megállapításához;

- ugyancsak fokozottabb felvilágosító munkával kell felhívni a fogyatékosokkal foglalkozó, magasabb beosztású szakemberek, valamint az intézmények vezetőinek figyelmét az augmentatív kommunikáció nyújtotta lehetőségekre (például a legsúlyosabb beszédzavarban szenvedők igen alacsony iskolázottsági szintje miatti problémák csökkenthetősége a Bliss-nyelv segítségével);

- az intézmények közül elsősorban az egészségügyi gyermekotthonokban keresendők az oktatásra szoruló;

- az adatok számszerűleg is kimutatják, hogy a beszédképtelen emberek körében milyen gyakori a rossz pszichés állapot. Ezt a lehetőséget az oktathatóság megítélésekor sem szabad szem elől téveszteni. Az oktatónak, mielőtt leendő

növendékéről kimondhatná, hogy alkalmatlan a Bliss-nyelv elsajátítására vagy a módszert használhatatlannak minősíthetné, előbb gyakran meg kell küzdenie a motiválatlanságot és intellektuális alulteljesítést eredményező problémákkal és körülményekkel.

b/ Az országban végzett munka eredményeinek felmérése azt mutatja, hogy a Bliss-nyelvre oktatót növendékek nagy százaléka jól érzékelhető javulást mutat. A javulás a legjelentősebb a környezet által is legfontosabbnak tartott szociális kapcsolatok terén, de nem elhanyagolható a kommunikációs készségek, az iskolai teljesítmény és a beszédfejlődés területén mutatott haladás sem.

Jelentős magának a Bliss-nyelv oktatásának az oktatók szemléletére gyakorolt hatása is. A Bliss-nyelv ugyanis nem egyszerűen kommunikációs módszert biztosít az addig kiközösítetteknek, hanem egyúttal az új típusú, személyközpontúbb, a sérült igényeire összpontosító fogyatékos ellátás gyakorlati modelljét is nyújtja.

Az oktatással kapcsolatban elvégzett adatgyűjtés azonban arra is figyelmeztet, hogy mindaddig a lehetségesnél és szükségesnél jóval kevesebb rászorulóhoz fog eljutni a Bliss-nyelv, amíg nagyszámú tényező akadályozza az oktatást. A gyakorlat számára ez azt jelenti, hogy ha valaki jó hatásfokkal szeretne Bliss-nyelvet oktatni, a gondos előkészítő és felvilágosító tevékenység, a jó szervezéssel és magas szintű szakmai tudással társuló elkötelezettség parancsoló szükségesség.

2./ AZ OKTATÓK PSZICHÉS FELKÉSZÍTÉSÉRE KIDOLGOZOTT CSOPORTMODELL GYAKORLATI JELENTŐSÉGE ÉS A MÓDSZER NEMZETKÖZI VISSZHANGJA

Az augmentatív kommunikáció újfajta fogyatékos-képet sugall, oktatásához nyitottabb, érzékenyebb, önmaguk és növendékeik interakcióira és belső történéseire odafigyelni képes oktatók vállalkozhatnak csak. Éppen ezért a csoportmunka egyik legnagyobb eredménye az új szemléletű oktatók kibocsátása. Hogy a képzés során elért változás mennyire stabil, mennyire épül be tartósan az oktatók szemléletébe s tükröződik napi munkájukban, még nem lemérhető. Az eddigi utánvizsgálatok szerint a csoportok egykori tagjai őrzik magukban az élményt, továbbadják kollégáiknak, őket is a tanfolyam elvégzésére serkentve, azonban nap mint nap szembesülniük kell a befogadó környezet hagyományos szemléletével.

Gyakorlati jelentősége van az előzmények nélküli együttképzésnek is, nevezetesen az oktatók és a hozzátartozók egyenrangú, szimmetrikus kapcsolatban történő közös munkájának. Hozzájárul a kölcsönös bizalmatlanság, az intézményi góg, a szülői kiszolgáltatottság érzésének megszüntetéséhez, s modellként szolgál egy újabb, kooperáción és nem konfrontáción alapuló, végsősoron a fogyatékos ember hasznára való kapcsolat kialakításához.

Mivel a külföldi kiképző központok közül egyik sem számolt be még csak hasonló törekvésről sem - sőt, alapos és magas színvonalú kiképzési anyagaikból teljes egészében hiányzik a leendő oktató saját személyiségével foglalkozó program -

érdeemesnek látszott külföldön is bemutatni előbb kísérleteinket, majd eredményeinket.

Először 1987 őszén, a World Association for Social Psychiatry (WASP), Budapesten megrendezett, regionális kongresszusán, majd 1988 márciusában, a Milánóban megtartott Bliss Társaságok Európai Kongresszusán került ismertetésre az oktatók felkészítésének speciális magyar változata. Jelen munka szerzője előadását a "Try It Without Words" című videofilmel demonstrálta.

A szociálpszichiátriai kongresszuson (WASP) és az 1988-as Association for the Development of Person Centered Approach (ADPCA), New Yorkban megrendezett konferenciáján érthető módon mint empátia fejlesztő módszer keltett figyelmet, míg a milánói, majd az azt követő 1989-es thuini (Belgium) Bliss-kongresszusokon a leendő oktatók szakmai-emberi előkészítésének komplexitásával lepte meg a résztvevőket.

Sajátos módon, azokban az országokban, ahol a legrégebben foglalkoznak az augmentatív kommunikációs módszerekkel - Kanada, Egyesült Államok és Svédország -, sem szenteltek figyelmet az oktatók pszichés felkészítésének. A nemzetközi konzultációk során kiderült, hogy annak ellenére, hogy a fejlett - szociális és családgondozók aktív részvételével folytatott - rehabilitációs munka nagyon is emberközpontú és személyreszabott, mégsem merült fel az igény az oktatás ilyen irányú kiterjesztésére. A képzés mindig megmaradt az egyre magasabb színvonalú szakmai felkészítés keretei között. Az emberi tényezők kisebb hangsúlyt kaptak, mint a valóban hihetetlen teljesítményekre képes számítógépek.

Talán éppen a technika-centrikus szemlélettel ellentétes volta miatt, a nemzetközi közvélemény kíváncsian és érzékenyen fogadta a magyar módszert. A filmmel együtt magát a gyakorlatot is átvették és beépítették az oktatási anyagba a belga, a dán, az izráeli és az olasz kollégák, a film pedig a Bliss-tanfolyamok szerves része lett Kanada, Nagy-Britannia és Svédország oktató központjaiban. 1989 nyarán az Izráeli Augmentatív Kommunikációs Központ felkerésére, kéthetes kurzuson ismertettük meg speciális, empátiafejlesztő módszerünket a nemzetközi kongresszuson (Ausztrália, Dél-Afrika, Egyesült Államok, Hollandia, Izráel, Kanada, Lengyelország, Olaszország, Nagy-Britannia, Svédország, Új-Foundland részvételével) gyógypedagógusokkal, az érintettek hozzátartozóival és a határterületen dolgozó szakemberekkel. Annak ellenére, hogy mindezen országokban - Lengyelország kivételével - a hazainál sok vonatkozásban fejlettebb a fogyatékosok ellátása, magas színvonalú a rehabilitációs munka, nem bizonyult feleslegesnek a csoportprogram. Ugyanazokkal a problémákkal, gáttal, érzékenységekkel találkoztunk, mint bármelyik magyarországi csoportunkban. A tapasztalat megerősített bennünket abban, hogy az eddig végzett munkát mindenképpen folytatni és továbbfejleszteni érdemes.

**A KANDIDATUSI ÉRTEKEZÉS TÉMAJAVAL
KAPCSOLATOS KIADVÁNYOK ÉS
KÖZLEMÉNYEK**

I./ MEGJELENT KÖNYVEK, MUNKAFÜZETEK ÉS EGYÉB SZAKKIADVÁNYOK

1. Kálmán Zsófia /szerk./ (1986): Bliss - nyelv
tanfolyamanyag - munkafüzet
Másokat Segítő GT - Go-Press, Budapest
2. Kálmán Zsófia /szerk. és Összeáll./ (1986): 400 jelképes
standard tábla
Másokat Segítő GT - Go-Press, Budapest
3. Kálmán Zsófia /ford. és adapt./ (1987): "Pre-Bliss"
Bliss Alapítvány - belső kiadvány
4. Kálmán Zsófia, Kassai Ilona (1987): Bliss-jelképszótár
Másokat Segítő GT - Táltos, Budapest
5. Kálmán Zsófia (1988): Feladatlapok gyermekeknek
Bliss Alapítvány - Origopress, Budapest
6. Kálmán Zsófia (1988): I Know 200 Symbols!
Bliss Alapítvány - Origopress, Budapest
7. Kálmán Zsófia /szerk. és Összeáll./ (1988): 200 jelképes
standard tábla
Bliss Alapítvány - Táltos, Budapest
8. Kálmán Zsófia /Összeáll./ (1988): Oktatókártya sorozat
Bliss Alapítvány - Táltos, Budapest
9. Kálmán Zsófia (1988): Szórólap a Bliss-nyelvről
Bliss Alapítvány - Origopress, Budapest
10. Kálmán Zsófia (1989): Kommunikáció Bliss-nyelven
Bliss Alapítvány - Origopress, Budapest

11. Kálmán Zsófia /Összeáll./ (nyomdában): Magyar jelképtár
Bliss Alapítvány - Origopress, Budapest

II. FOLYOIRAT PUBLIKÁCIÓK

1. Kálmán Zsófia (1984): Beszédképtelen személyek
kommunikációs és oktatási problémáinak
megoldása a Bliss-nyelv segítségével
Balneológia, Rehabilitáció, Gyógyfürdőügy
5. 287-299.
2. Kálmán Zsófia (1986): Az Európai Bliss-Társaságok
konferenciája
Gyógypedagógia XXX/1. 31-32.
3. Kálmán Zsófia, Pajor András (1987): Enhancement
of Communication Sensitivity by Drama Play
WASP-MPT kongresszusi kiadvány, pp. 85.
4. Kálmán Zsófia (1988): Learning Symbols: YES,
Communicating: NO
Communicating Together 6/4. 15-16.
5. Kálmán Zsófia (1989/a): A pediátria, a pszichológia és a
pedagógia határán
Magyar Pediáter 23. 41-44.
6. Kálmán Zsófia, Pajor András (1989/a): Csoportmódszerek
alkalmazása gyógypedagógusok kommunikáció-
oktatásra történő felkészítésében
MPT kongresszusi kiadvány, pp. 66.
7. Kálmán Zsófia (1989/b): A rokkant ember, a családja és
a társadalom; Szociológia - 1989/IV. - nyomdában

8. Kálmán Zsófia, Pajor András (1989/b): Psychological Impact of Teaching Augmentative Communication Alternative and Augmentative Communication - J. of the Society for the Development of Blissymbols in Israel 5/5. 31-32.
9. Kálmán Zsófia, Pajor András (1989/c): Helping Professionals to Gain a Deeper Level of Empathy while Learning Blissymbolics Augmentative and Alternative Communication - közlés alatt
10. Kálmán Zsófia (1989/c): A Bliss-nyelv Magyarországon 1988-ban Gyógypedagógiai Szemle - közlés alatt

KÖSZÖNETNYILVANITAS

Igaz és őszinte köszönetemet szeretném kifejezni mindazoknak, akik elősegítették e kandidátusi értekezés elkészültét. Nehéz lenne mindenkit felsorolni, aki jószóval, okos tanáccsal segítségemre volt, így csupán azoknak mondok itt köszönetet, akiket a legtöbbször kerestem meg problémáimmal.

Köszönettel tartozom dr. Elkán György főorvos úrnak, munkahelyi főnökömnek, aki - bölcs türelemmel viselve tanulmányi szabadságaimat - egyáltalán lehetővé tette, hogy nekifogjak a munkának; dr. Kassai Ilona nyelvésznek, akivel sok heves és termékeny vita során éreltük ki a magyar "Blisst"; Kristóf Péter munkatársamnak, aki a szervezési, oktatási, statisztikai felmérési és videomunkákban nyújtott sokirányú segítséget számomra; Lányiné dr. Engelmayer Ágnes kandidátus, főiskolai tanár aspiránsvezetőmnek, aki az első perctől kezdve hitt munkámban és a kritikus pontokon jó tanácsaival mindig átsegített; Pajor András pszichológus kollégámnak, aki szintén az első perctől kezdve melletttem állt és elképzeléseim megvalósításához készséggel bocsátotta rendelkezésemre nagy szaktudását és óriási tapasztalatát; dr. Sarkadi Baláznak, aki nemcsak megértéssel fogadta munkálkodásomat, hanem változatos minőségekben - lektor, kritikus, szótárszerkesztő, számítógép szakértő, fotós, férj - mindvégig, mindenben segített, az első előadástól kezdve, a könyveim megírásában és e munka elkészültében is; dr. Schubert Andrásnak, a régi barátnak, aki annak ellenére, hogy a scientometria nemzetközi híró szakembere,

jószívvel segített a tudományos statisztika nyelvére lefordítani szerény adataimat; **Tókos Tamásnak**, akinek művészi fotódokumentációja segítségével jól nyomomkövethető a magyar Bliss-nyelv útja; és nem utolsósorban köszönet illeti Zeikfalvy Lenkét, a csodálatos grafikus, akinek jelképei nem kis mértékben járultak hozzá munkáim nemzetközi elismeréséhez.

Köszönettel tartozom azoknak a kollégáknak is, akik hittel és tehetséggel vállalkoztak az új módszer megtanulására és tanítására. Arany Vera, Bagotai T. Györgyi, Dr. Bernolák Béláné, Budai Gyöngyvér, dr. Juhász Klára, dr. Kovács Emőke, Luthár Barbara, Marton Klára, Maruzsenszki Erna, Schmauzer Gabriella, dr. Simon Gáborné, Sümeghi Lászlóné és a többi pedagógus, valamint természetesen a módszert elsajátító növendékek nélkül nem létezne magyar Bliss-nyelv.

A külföldi kollégák közül az alábbiakat illeti mély köszönet a magyar Bliss-nyelv megteremtéséhez nyújtott segítségukért: Shirley MacNaughton (Kanada), Britt Carlsson és Galyas Károly (Svédország), Judy Wine (Izrael), dr. Aurelia Rivarola (Olaszország) és Caroline Bockweg (Hollandia).

Külön köszönetemet fejezem ki két előopponensemnek, dr. Kovács Emőke és dr. Pálhegyi Ferenc kandidátusoknak, akik értékes véleményükkel segítségemre voltak dolgozatom végső formájának kialakításában.

Köszönet illeti azt a számos intézményt, nyomdát és hivatalt, amelyek a Bliss Alapítvány támogatásával a Bliss-nyelv magyarországi oktatását és terjesztését, s így közvetve e kandidátusi értekezés létrejöttét is elősegítették.